

**ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:  
ΤΕΛΟΣ ΕΠΟΧΗΣ**

**Του Δημήτρη Χασάπη**

Η σχολική χρονιά που μόλις άρχισε θα αποτελέσει, σύμφωνα με όλα τα δεδομένα, ένα ακόμα βήμα προς την αποσύνθεση της δευτεροβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης. Δηλαδή των επαγγελματικών Λυκείων και των διετούς φοίτησης επαγγελματικών σχολών, ο μαθητικός πληθυσμός των οποίων μειώνεται σταθερά και με ραγδαίο ρυθμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εγγραφές των πρωτοετών μαθητών στα σχολεία αυτά μειώθηκε κατά την τελευταία τριετία στο ένα τρίτο των προηγούμενων χρόνων, ενώ η αναλογία μαθητών επαγγελματικής και γενικής εκπαίδευσης ήταν κατά την περυσινή σχολική χρονιά ένα προς τρία και φέτος αναμένεται κατά πολύ μικρότερη. Παράλληλα, η οργάνωση και η λειτουργία των σχολείων αυτών είναι απολύτως προβληματική. Σε πρόσφατο υπόμνημα της στο νέο υπουργό Παιδείας η ΟΛΜΕ αναφέρει ότι η χωροταξική κατανομή των σχολείων αυτών είναι ανορθολογική, τα εργαστήρια τους έχουν σοβαρές ελλείψεις εξοπλισμού, για τα περισσότερα μαθήματα δεν υπάρχουν ούτε αναλυτικά προγράμματα ούτε διδακτικά βιβλία, ενώ το εκπαιδευτικό προσωπικό είναι κατανομημένο σε αναντιστοιχία με τις ανάγκες των σχολείων και παράλληλα σε κατάσταση αβεβαιότητας ως προς τους όρους εργασίας του. Η ΟΛΜΕ ζητάει την κατάργηση του νόμου για την επαγγελματική εκπαίδευση (ν. 3475/06), τον οποίο η κυβέρνηση της ΝΔ ψήφισε πέρυσι το καλοκαίρι θεωρώντας ότι η εφαρμογή του προσθέτει νέα προβλήματα και οξύνει υφιστάμενα τα οποία υποτίθεται θα έλυνε. Επί της ουσίας, όμως, ο νόμος αυτός απλά τροποποίησε την οργανωτική δομή και μετονόμασε τα σχολεία της δευτεροβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης από τριετούς και διετούς φοίτησης Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια σε Επαγγελματικά Λύκεια και Σχολές. Όπως ακριβώς και οι προηγούμενοι νόμοι (ν.1566/1985 και ν. 2640/98) της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ τροποποίησαν απλά την οργανωτική δομή και την επωνυμία των Τεχνικών, Επαγγελματικών Λυκείων και Σχολών που είχε θεσμοθετήσει (ν. 576/1977) η μεταρρύθμιση Ράλλη.

Η πραγματικότητα, όμως, είναι ότι επί τριάντα χρόνια από την θέσπιση της ως παράλληλο στη γενική εκπαίδευση σχολικό δίκτυο, η δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση βρίσκεται σε διαρκή κρίση, χωρίς ουσιαστική ανάπτυξη παρά τους πόρους που έχει απορροφήσει, αντιμετωπίζοντας συνεχώς προβλήματα, χωρίς να έχει προσφέρει καμία λύση στις εκπαιδευτικές ανάγκες των νέων ή στις απαιτήσεις της οικονομίας. Γιατί το πρόβλημα δεν βρίσκεται στις οργανωτικές ρυθμίσεις ή στις λειτουργικές διευθετήσεις, αλλά στην ίδια τη λογική ύπαρξης της επαγγελματικής εκπαίδευσης ως ενός ιδιαίτερου και σχετικά αυτόνομου τύπου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η μεταρρύθμιση Ράλλη του 1977 υλοποίησε αιτήματα της δεκαετίας του 1950 και η θεσμοθέτηση ενός παράλληλου στη δευτεροβάθμια γενική εκπαίδευση δικτύου τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, με τους όρους που πραγματοποιήθηκε, ανταποκρίνονταν ουσιαστικά στις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της Ελλάδας του 1950. Την ίδια εποχή που στην Ευρώπη και στον κόσμο είχαν αρχίσει να αλλάζουν τα πάντα. Τα πάντα που αφορούν άμεσα και καθορίζουν το πρότυπο της επαγγελματικής εκπαίδευσης.

\*\*\*

Οι ραγδαίες και ριζικές δομικές αλλαγές στην υλική παραγωγή, στην οικονομική πραγματικότητα, στις κοινωνικές σχέσεις, σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας, οι οποίες δρομολογήθηκαν από την δεκαετία του 1970 και πραγματοποιήθηκαν μέχρι σήμερα αποτελούν κατά το Χόμπσμπομ «τον πιο μεγάλο, ταχύρυθμο και θεμελιακό μετασχηματισμό που έχει καταγραφεί στην ιστορία» της ανθρωπότητας. Αφετηρία και όχημα των αλλαγών αυτών αποτέλεσε η ανάπτυξη και η διάχυση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών. Οι τεχνολογίες αυτές εξαιτίας των ιδιόμορφων και χωρίς προηγούμενο στην ανθρώπινη ιστορία χαρακτηριστικών τους τροποποίησαν τους όρους της υλικής παραγωγής και αποτέλεσαν την βασική αιτία και τον κυρίαρχο παράγοντα που μετασχηματίζει συστηματικά ολόκληρο το πλέγμα των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων. Φτάνοντας μάλιστα μέχρι του σημείου να μεταλλάσσει πια και μορφές της ανθρώπινης νοητικής δραστηριότητας, που διαμορφώθηκαν και παγιώθηκαν κατά τη βιομηχανική εποχή. Η ανάπτυξη και η διάχυση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών, στην έκταση και με το ρυθμό που εξελίχθηκαν από την δεκαετία του 1980 και εξής, τροποποίησε τους όρους της υλικής παραγωγής και τις μορφές οργάνωσης της εργασίας μ' ένα συνολικό τρόπο επιδρώντας σε κάθε πτυχή της παραγωγικής διαδικασίας, τους ανθρώπους, τα υλικά, τις μηχανές. Ένα γεγονός, το οποίο μεταξύ άλλων συνέβαλε στην τροποποίηση των σχέσεων των εργαζόμενων με τα αντικείμενα και τα μέσα της εργασίας τους και υπέβαλε σε ένα

ριζικό μετασχηματισμό τα περιεχόμενα του μεγαλύτερου μέρους των εργασιακών δραστηριοτήτων.

\*\*\*

Εντελώς σχηματικά και αναπόφευκτα ελλειπτικά. Οι πρωταρχικοί παράγοντες οι οποίοι καθόρισαν τις εξελίξεις αυτές αναφέρονται κυρίως στη συνάρθρωση τριών στοιχείων. Πρώτο, στην κρίση των τεϋλοριστικών-φορντιστικών μεθόδων οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας, Δεύτερο, στην όξυνση του οικονομικού ανταγωνισμού και στις ιδιαίτερες μορφές των αγορών, οι οποίες από τη δεκαετία του 1960 και εξής χαρακτήρισαν την οικονομική δραστηριότητα, και τρίτο στη ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών. Οι τεϋλοριστικές-φορντιστικές μέθοδοι οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας, ως σύνολο αρχών και τεχνικών, οι οποίες προσέφεραν τη βάση της μεταπολεμικής ανάπτυξης των Δυτικών οικονομιών, προϋπέθεταν τη διαίρεση της παραγωγικής εργασίας σε απλά επαναληπτικά καθήκοντα, εκτελούμενα από ανειδίκευτους ή ημι-ειδικευμένους εργάτες κάτω από απόλυτο έλεγχο και εποπτεία. Ειδικότερα τα βασικά στοιχεία που συγκρότησαν την ιδιαίτερη τεϋλορική ορθολογικότητα είναι: (1) Η αποσύνθεση της εργασίας και ο λεπτομερής κατατεμαχισμός των εργασιακών διαδικασιών σε μοριακές κινήσεις και καθήκοντα. (2) Η ανασύνθεση αυτού του κατατεμαχισμένου συνόλου της παραγωγικής εργασίας μέσα από μια βέλτιστη ακολουθία πρακτικών και κινήσεων, η οποία ελέγχεται από τη διοίκηση της παραγωγής και αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο των διευθυντικών λειτουργιών. Την ίδια στιγμή που κάθε μορφής εκτελεστική εργασία κατατεμαχίζεται, η λειτουργία της διεύθυνσης οργανώνεται σ' ένα πολύπλοκο και λεπτομερώς ιεραρχημένο σύστημα καθοδήγησης και ελέγχου της εργασιακής διαδικασίας. (3) Η μαζική χρήση της προσιδιάζουσας τεχνολογίας και των κυρίαρχων τεχνολογιών με κορυφαία τεχνικά σύμβολα τους μεταφορείς, τα συστήματα μεταβίβασης, την αλυσίδα συναρμολόγησης. (4) Η εφαρμογή μεθόδων, οι οποίες προσαρμόζουν τους πρωτογενείς διαχωρισμούς της παραγωγικής εργασίας στην ανάγκη μιας παραγωγής τυποποιημένων προϊόντων σε μαζικές σειρές, ώστε να υπάρχει μια συνεχής και μαζική παραγωγή.

\*\*\*

Στα στοιχεία αυτά βασίστηκε, τα στοιχεία αυτά ενσωμάτωσε και σε άμεση συνάρτηση με αυτά λειτούργησε το πρότυπο οργάνωσης της επαγγελματικής εκπαίδευσης σε όλο τον βιομηχανοποιημένο κόσμο από την δεκαετία του 1930 μέχρι τη δεκαετία του 1970. Από την δεκαετία του 1980 και εξής, όμως, το τεϋλοριστικό-φορντιστικό πρότυπο οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας αντικαθίσταται με ραγδαίους ρυθμούς από ένα εντελώς

διαφορετικό σύστημα, το οποίο έχει ως πυρήνα του τον ευέλικτο προγραμματιζόμενο αυτοματισμό. Η νέα μορφή οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας δημιουργεί μια εντελώς διαφορετική από την προηγούμενη και απολύτως νέα πραγματικότητα τόσο στο περιεχόμενο όσο και στους όρους της εργασίας με άμεσες και δραματικές επιπτώσεις στην επαγγελματική διαστρωμάτωση, αλλά και στις σχέσεις των εργαζόμενων με τα αντικείμενα και τα μέσα της εργασίας τους. Με αντίστοιχες διαλυτικές συνέπειες στην οργάνωση και στο περιεχόμενο της παραδοσιακής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Εντελώς συνοπτικά μια και τα δεδομένα είναι μάλλον γνωστά, οι επιπτώσεις στην επαγγελματική διαστρωμάτωση προέρχονται από μια συνολική ανακατανομή του εργατικού δυναμικού και εκδηλώνονται πρωτίστως στο περιεχόμενο και στο ρόλο των επαγγελματικών εξειδικεύσεων. Καθιερωμένες επαγγελματικές ειδικότητες καταργούνται, αφού δεν αντιστοιχούν σε κανένα πλέον εργασιακό περιεχόμενο ή προκαλούνται στην τροποποίηση του περιεχομένου και των πρακτικών τους, αφού σύνθετες εργασίες οι οποίες απαιτούσαν γνώσεις και δεξιότητες απλοποιούνται μέσα από τη χρήση της τεχνολογίας, οπότε και η έκταση και το εύρος των γνώσεων και των τεχνικών επαγγελματικών ειδικοτήτων τροποποιείται σημαντικά. Παράλληλα, δημιουργούνται εντελώς νέες επαγγελματικές ειδικότητες, οι οποίες όμως δεν έχουν σταθερό στο χρόνο περιεχόμενο, ενώ διαφοροποιούνται και σε συνάρτηση με τη θέση εργασίας. Την ίδια στιγμή, απαλείφεται ο ρόλος των μεσαίων στελεχών, τα οποία χάνουν τη σημασία και τη θέση τους στις διαδικασίες της παραγωγής και παράλληλα τροποποιείται ο ρόλος των διευθυντικών στελεχών.

\*\*\*

Εξίσου σημαντικές, όμως, αν και σε μικρότερο βαθμό εμφανείς, είναι οι επιπτώσεις της νέας μορφής οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας στις σχέσεις των εργαζόμενων με τα αντικείμενα και τα μέσα της εργασίας τους. Δύο από τις επιπτώσεις αυτές ενδιαφέρουν ιδιαίτερα, οι οποίες προέρχονται από την ανατροπή της σχέσης μεταξύ της ζωντανής, προσφερόμενης από τους εργαζόμενους και της νεκρής, ενσωματωμένης στις μηχανές εργασίας, σχέσης η οποία καθιερώθηκε στη βιομηχανική εποχή. Πρώτη επίπτωση, η ενσωμάτωση κάθε ιδιαιτερότητας της εργασίας στις αυτόματες μηχανές οι οποίες εξομοιώνουν την εργασία, οπότε και το περιεχόμενο της απασχόλησης είναι σε μεγάλο βαθμό το ίδιο, ανεξάρτητα από το αντικείμενο της εργασίας. Δεύτερη επίπτωση, το συγκεκριμένο αντικείμενο της εργασίας γίνεται ένας αφηρημένος κόσμος συμβόλων πάνω σε μια οθόνη, ο οποίος σε μεγάλο βαθμό δημιουργεί μια εικονική πραγματικότητα. Το στοιχείο

αυτό φαίνεται να συγκροτεί και νέες σχέσεις των ανθρώπων με τη γνώση και γενικότερα τη νοητική δραστηριότητα, αλλά αυτό είναι μια άλλη συζήτηση.

Τροποποιείται, δηλαδή, η σχέση των εργαζόμενων με τα μέσα της εργασίας τους μέσα από μια μορφή απάλειψης της διάκρισης χειρονακτικής και εποπτικής εργασίας. Οι αυτόματες μηχανές δεν «χρησιμοποιούνται» αλλά «ελέγχονται», οπότε και οι ικανότητες χειρισμών και επεξεργασίας μεταβάλλονται σε ικανότητες πρόβλεψης και επίλυσης προβλημάτων. Στο πλαίσιο αυτό η εργασία με τις μικρότερες απαιτήσεις γνώσεων και δεξιοτήτων και κατά συνέπεια η εργασία με τη χαμηλότερη κοινωνική επικύρωση (επαγγελματικά λύκεια και σχολές) χάνει και τη σημασία της και τη θέση της στην παραγωγική δραστηριότητα. Στην ίδια λογική αποκτούν ιδιαίτερη κρισιμότητα οι λεγόμενες «κοινωνικές δεξιότητες» ως αναγκαίο συμπλήρωμα των «τεχνικών δεξιοτήτων» άσκησης των εργασιακών δραστηριοτήτων, αφού το νέο πρότυπο οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας απαιτεί εργαζόμενους με σύνθετες ικανότητες, ικανούς να ελέγχουν και να ενσωματώνουν στην εργασία τους ένα πολύ μεγαλύτερο πλούτο νοητικών λειτουργιών από εκείνες των παραδοσιακών, «τεϋλοριστικής σκέψης», εργαζόμενων, πολύ-λειτουργικών και μετακινήσιμων σ' ένα ευρύτερο φάσμα εργασιακών καθηκόντων ανάλογα με τις ανάγκες της παραγωγής. Ευέλικτων απασχολήσιμων, κατά την εκσυγχρονιστική ορολογία, δηλαδή.

\*\*\*

Τρεις καταληκτικές επισημάνσεις αντί για συμπέρασμα σε μια συζήτηση, η οποία οφείλει να ανοίξει άμεσα. Επισήμανση πρώτη: Τέλος εποχής για την δευτεροβάθμια τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση στη χώρα μας, στη μορφή που συγκροτήθηκε και αναπτύχθηκε ιστορικά και η οποία δεν αντιστοιχεί ούτε στις εκπαιδευτικές ανάγκες των νέων ούτε στις απαιτήσεις της οικονομίας. Επισήμανση δεύτερη: επειδή το μέλλον της εργασίας και των σχέσεων των ανθρώπων με τα αντικείμενα και τα μέσα της εργασίας τους, αλλά παράλληλα και το μέλλον της γνωστικής σχέσης των ανθρώπων με τη φυσική και κοινωνική τους πραγματικότητα, όπως επίσης και του κοινωνικού καθεστώτος της γνώσης, αναδύεται ριζικά διαφορετικό σε σχέση με τα δεδομένα του παρελθόντος, η επαγγελματική εκπαίδευση προμηνύεται εντελώς διαφορετική. Επισήμανση τρίτη: είναι αναποτελεσματικό, αλλά και ουσιαστικά ανεδαφικό, να μιλάμε για τα ζητούμενα μιας επαγγελματικής εκπαίδευσης του μέλλοντος με έννοιες και όρους μιας οικονομίας και κοινωνίας του παρελθόντος. Το μέλλον δομείται ιστορικά και επομένως θεωρείται εννοιολογικά με δύο διαζευκτικά διαφοροποιημένες οπτικές. Ως βηματική, γραμμική εξέλιξη του παρελθόντος ή ως ανατροπή του παρόντος. Χωρίς υπεκφυγές νομίζω ότι πρέπει να υιοθετήσουμε τη δεύτερη οπτική και να

προβληματιστούμε για το μέλλον της επαγγελματικής εκπαίδευσης με τους όρους της οπτικής αυτής.